

Thuis, daar moeten andere mensen zijn

DE HUISVESTING VAN KLEINSCHALIG WONEN VOOR MENSEN MET DEMENTIE

Kleinschalig wonen voor mensen met dementie is de afgelopen jaren regelmatig onderwerp van onderzoek geweest. Meestal ging het daarbij om de ervaringen van bewoners, familieleden en medewerkers, het gebouw waarin kleinschalig wordt gewoond, kwam slechts marginaal aan bod. Daarin is recentelijk verandering gekomen. Onderzoeks- en adviesbureau AKTA, Vilans en de TU Delft onderzochten vijftien kleinschalige woonvormen specifiek op de kwaliteit van de huisvesting. DENKBEELD sprak met drie onderzoekers over het onderzoek en de lessen die dit voor de praktijk heeft opgeleverd.

Het idee voor het onderzoek ontstond in het hoofd van Ed Hoekstra, omgevingspsycholoog en werkzaam bij AKTA, onderzoeks- en adviesbureau voor ruimtegebruik. 'Bij kleinschalig wonen waren er veel "believers" die een heel duidelijk beeld hadden van hoe kleinschalige woonvoorzieningen er uit moeten zien. Dat beeld is vooral gebaseerd op theoretische principes of romantische idealen; kennis over wat in de praktijk goed of niet goed werkt, was er eigenlijk niet of nauwelijks. Wij vonden het belangrijk om die lacune op te vullen.'

Voor het onderzoek werd samengewerkt met andere partijen die over gedegen kennis beschikken van zorg en bouw, zoals Vilans, kenniscentrum voor de langdurige zorg. Annegreet Blokland-Jans, bestuurskundige, is een van de onderzoekers die namens Vilans betrokken was bij het onderzoek (inmiddels is zij werkzaam als adviseur bij Laagland'advies en Usus). De methodologische puntjes op de i van het onderzoek werden door de TU Delft gezet.

Ine van Liempd, eveneens omgevingspsycholoog en onderzoeker bij AKTA, vertelt dat de onderzoekers niet bij nul hoefden te beginnen. 'Wij hadden recent een onderzoek gedaan naar de kwaliteit van de huisvesting in de kinderopvang en dus ervaring met vergelijkbare systemen en methodieken.' Daarvoor had AKTA een methodiek ontwikkeld om gebouwen, buitenruimte en inrichting te evalueren nadat een voorziening in gebruik is genomen, de zogenoemde *post occupancy evaluation*.

'Het beeld van hoe kleinschalige woonvoorzieningen er uit moeten zien, is vooral gebaseerd op theoretische principes of romantische idealen'

Uniek tot ver over de grens

De onderzoeksthema's die de onderzoekers hadden bedacht, werden voorgelegd aan mensen uit de praktijk in de vorm van focusgroepen. Dat heeft er – onder andere – toe geleid dat de bewoner als brandpunt van het onderzoek is genomen. 'Daarvoor hebben we natuurlijk wel informatie van familie en medewerkers gebruikt,' zegt Van Liempd, 'maar we hebben uitdrukkelijk niet gekeken naar hoe het zit met het beheer, het onderhoud of de financiën.'

Uniek aan het onderzoek, ook internationaal, is dat van alle bewoners gegevens zijn verzameld. Daarvoor werd een uitgebreide vragenlijst ontwikkeld die is ingevuld door de eerst verantwoordelijk verzorgende. Zo konden gegevens over (het gedrag van) de bewoner worden gekoppeld aan de huisvesting. Andere onderdelen van het onderzoek waren een literatuurstudie, analyses van plattegronden, interviews en een schouw van de woning op basis van een gedetailleerde checklist. Tot slot werden er ook nog zogeheten *cultural probes* gebruikt, waarbij familieleden en medewerkers als opdracht kregen om de meest huiselijke en de meest institutionele kanten van hun voorziening te fotograferen. Van Liempd: 'Daardoor merkten we dat managers soms een prachtig verhaal houden vanuit het idee hoe het zou moeten zijn en dat medewerkers juist kritische kanttekeningen plaatsen bij hoe het in de praktijk werkt.'

De kernvraag van het onderzoek luidde uiteindelijk: 'Wat maakt een woonvoorziening een prettige woonplek voor mensen met dementie en welke fysieke kenmerken van het

niet te veel

Naarmate de eigen zitslaapkamer meer met eigen spullen is ingericht, ontvangen bewoners daar ook vaker bezoek. Foto's: Janine Schrijver

gebouw, de buitenruimte en de inrichting dragen daartoe bij?"

Levendige omgeving, meer bezoekers

Van Liempd: 'Een van onze vooronderstellingen was dat een woonvoorziening in het centrum van een dorp goed is voor de bewoners, omdat zij daardoor ook aan andere activiteiten kunnen deelnemen. Maar wat blijkt? Als er winkels en andere voorzieningen zijn, is dat vooral voor familieleden prettig. Die komen vaker op bezoek omdat er in de omgeving wat te beleven valt. De bewoners zelf maken van die faciliteiten weinig gebruik, voor hen maakt die levendige omgeving misschien niet zoveel uit, maar doordat er meer bezoek komt profiteren zij er toch van.'

Een bewoner in een zogenaemde *stand-alone* voorziening krijgt het minste bezoek. Daar staat wel tegenover dat de bewoners er het actiefst zijn. Maar uit het onderzoek blijkt niet waardoor dat komt. Van Liempd: 'Je zou willen weten waarom dat zo is en wat nu het belangrijkste is voor de bewoner: veel bezoek krijgen of actief zijn en zich thuis voelen?'

Bij een van de onderzochte voorzieningen merkten de onderzoekers dat familieleden het lastig vonden om er op bezoek te komen omdat ze nergens naartoe konden met hun verwant. Naar de eigen slaapkamer van de bewoner gaan doet de familie in zo'n geval niet. In een andere kleinschalige voorziening bleek dit knelpunt leuk te zijn opgelost. Wie daar op bezoek komt, kan naar een aangebouwd minicafé in Jordanese sfeer. 'Dat is belangrijk, want het is voor veel mensen sowieso al moeilijk om op bezoek te gaan bij iemand met wie het lastig communiceren is, en zeker als dat dan ook nog voor het oog van andere bewoners en een medewerker moet gebeuren.' Een interessante bevinding uit het onderzoek is overigens dat alle 190 bewoners op enig moment bezoek kregen.

Meer oppervlakte biedt keuzevrijheid

Om een gemeenschappelijke huiskamer goed te kunnen inrichten bleek minimaal acht vierkante meter per bewoner

nodig, bij voorkeur meer. Ed Hoekstra: 'Wij pleiten ervoor dat er voldoende ruimte is om mensen keuzevrijheid te bieden, bijvoorbeeld dat men in de groep kan eten maar ook alleen. Het gaat erom dat je niet gedwongen wordt om met anderen samen te eten wanneer je dat eigenlijk niet wilt. Hoe meer keuzevrijheid er is in een voorziening, hoe lager er bijvoorbeeld gescoord wordt op depressie.'

Het brengt Hoekstra tot de opmerking dat ontwikkelaars van kleinschalig wonen af zouden moeten stappen van het gezinsidee. 'Er wordt heel snel gedacht in de metafoor van een gezin, gezellig met elkaar om de tafel. Dat is een misvatting: mensen wonen er immers gedwongen in groepsverband. Dat er andere mensen zijn biedt voordelen zolang er voldoende privacy is.'

Wie met het oog op het efficiënt inzetten van medewerkers een of meer woonkamers met elkaar verbindt, doet geen recht aan de bewoners, zegt Hoekstra. 'Zodra twee woonkamers aan elkaar worden gekoppeld, heeft dat meteen een negatief effect op de bewoners. We zagen hetzelfde in een voorziening waarin men vanuit de woonkamer via schuifdeuren naar een gemeenschappelijke hal kon gaan en toegang had tot de andere woningen. Op papier zag die keuzevrijheid er prachtig uit, maar in de praktijk bleek dat niet te werken. Wanneer de bewoners met te veel mensen te maken krijgen, voelen ze zich minder thuis en neemt de frequentie van depressiviteit toe.'

Een van de veel geroemde voordelen van kleinschalig wonen is dat bewoners eigen bezittingen mee kunnen nemen die belangrijk voor hen zijn. Dat blijkt echter niet in iedere voorziening in dezelfde mate te gebeuren, zegt Hoekstra. 'Opvallend was dat vooral in de voorzieningen die vanuit het principe van 'scheiden

van wonen en zorg' worden beheerd, de zitslaapkamers goed worden ingericht. Het lijkt met die inrichting niet zo goed te lukken als je er niet verantwoordelijk voor bent. Of misschien speelden bij een AWBZ-voorziening ook allerlei andere krachten een rol, zoals een facilitaire dienst die mee beslist over wat mogelijk is.'

'Als er winkels en andere voorzieningen in de buurt zijn, is dat vooral voor familieleden prettig. Die komen dan vaker op bezoek omdat er wat te beleven valt'

Opzet van het onderzoek

Voor het onderzoek van AKTA en partners werden alle kleinschalige voorzieningen uit de databank van het Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen Zorg aangeschreven. Uit de aanmeldingen werd een steekproef getrokken op basis van een aantal criteria, zoals stad-platteland, een- of meerpersoonssanitair, wel of niet gekoppeld aan een moederlocatie, wel of geen buitenruimte en een groeps grootte van maximaal acht personen. Uiteindelijk werden in het onderzoek 29 woningen en 190 bewoners betrokken en werkten 128 medewerkers en 141 familieleden mee aan het vragenlijstonderzoek. Per bewoner werd informatie verzameld over diagnose, leeftijd en geslacht, woonduur, fysieke en psychische gesteldheid, welbevinden en gedrag. Het onderzoek richtte zich op de thema's: woning in relatie tot de omgeving; vormgeving van de woning; buitenruimte; woonkamer; zit/slaapkamer; sanitair; keuken.

Tips van de onderzoekers

- Bouw een woning met een herkenbare plattegrond, die zoveel mogelijk overeenkomt met een normale woning.
- De zit/slaapkamer moet minimaal een oppervlak van 15 m² hebben en bij voorkeur meer. Hoe groter de kamer des te meer mogelijkheden om deze huiselijk in te richten. En dat leidt weer tot een actiever gebruik van de kamer.
- Pas op voor de gezelligheidssterreur; wonen moet geen dogma worden.
- Voor mensen met dementie is het belangrijk op de begane grond te wonen en vrij toegang te hebben tot een tuin.
- Kies bij de inrichting van de woning voor variatie in vloer- en wandafwerking. Maak onderscheid tussen de woonkamer, de gang en de zit/slaapkamer.
- Zorg voor voldoende keuzemogelijkheden en prikkels in de woning.
- Zorg voor voldoende beweegruimte in de woning zelf.
- Een voordeur moet door bewoners opengemaakt kunnen worden, maar niet uitkomen op de openbare weg.
- Woonkamers niet aan elkaar koppelen, dat heeft een negatief effect op de bewoners.
- Gebruik geen schuifdeuren; ze worden door veel bewoners niet begrepen.

De eigen zitslaapkamer is voor bewoners belangrijker dan in eerste instantie het geval leek te zijn. Medewerkers vertelden in de interviews dat de bewoners de eigen kamer maar weinig gebruiken, niet anders eigenlijk dan als slaapkamer. Uit de uitgebreide vragenlijsten die door de eerst verantwoordelijk verzorgenden werden ingevuld, bleek echter dat veel bewoners overdag zeer regelmatig in hun eigen kamer waren. Naarmate die kamer meer met eigen spullen is ingericht, ontvangen bewoners ook vaker bezoek op de eigen kamer.

Een keuze voor eigen sanitair voor alle bewoners heeft meestal een kleiner oppervlak van de woonkamer tot gevolg, zo kwam uit het onderzoek naar voren.

'Ontwikkelaars van kleinschalig wonen zouden af moeten stappen van het gezinsidee. Dat is een misvatting: mensen wonen er immers gedwongen in groepsverband'

Zowel familieleden als medewerkers zijn verdeeld over de noodzaak van eigen sanitair. De onderzoekers concluderen dat het de bewoners niet zo veel lijkt uit te maken of ze sanitair moeten delen. 'Wel belangrijk is dat het persoonlijk is. Waar sanitair met veel bewoners gedeeld wordt, wordt dat al snel onpersoonlijk en steriel. Een badkamer die is ingericht met persoonlijke spullen, geeft minder agitatie bij de bewoners die er gebruik van maken.' Naast een persoonlijke uitstraling is de indeling van de ruimte belangrijk: goede verlichting en een duidelijk contrast tussen de vloer en de muren en tussen de muur en de wastafel en het toilet die daartegen zijn geplaatst.

Binnen blijven lijkt de norm

In de onderzochte woonvoorzieningen komen de bewoners slechts zelden buiten. Zelfs in de zomermaanden komt bijna de helft van alle bewoners minder dan één keer per week buiten, het grootste deel van hen alleen onder begeleiding. Opvallend is dat ook hier een relatie is met het bezoek dat bewoners krijgen: waar bewoners zelfstandig naar buiten kunnen, neemt ook het bezoek toe.

De onderzoekers vinden het gebrek aan mogelijkheden voor bewoners om naar buiten te kunnen schokkend, te meer daar de mogelijkheden er vaak wel zijn. 'We denken dat het te maken heeft met het beperkte aantal medewerkers dat er nu eenmaal is in kleinschalige woonvoorzieningen. Dat maakt toezicht houden lastig als er een aantal bewoners in de woonkamer zit, een paar in hun eigen kamer zijn en dan ook nog een paar buiten. Dan moet je vertrouwen hebben in het beleid waarin bewoners vrijheid wordt geboden. In een van de voorzieningen die we onderzochten bijvoorbeeld, staat de deur altijd open en mogen bewoners naar buiten

wanneer ze dat willen.' Maar het gaat om meer dan zorg over het toezicht, ook de wijze waarop de buitenruimte is ingericht speelt een belangrijke rol: 'Wanneer er veel grind en oneffenheden zijn, krijg je een omgeving die potentieel gevaarlijker is dan wanneer je de buitenruimte goed hebt georganiseerd.'

De beschikbaarheid van een buiten en de gelegenheid om er gebruik van te maken hebben blijkbaar alles te maken

met de visie van een organisatie en het beleid dat wordt uitgedragen. Het voordeel dat bewoners naar buiten kunnen,

Het complete onderzoeksrapport 'Evaluatieonderzoek naar de kwaliteit van de huisvesting van kleinschalige woonvormen voor ouderen met dementie' is te downloaden via de websites van Vilans (www.vilans.nl) en van AKTA (www.akta.nl). De onderzoekers hebben een zelfevaluatie-instrument ontwikkeld: 'Hoe woont het hier?' Dit is een vragenlijst waarmee iedereen de kwaliteit van de huisvesting van een bestaande of een te ontwikkelen kleinschalige woonvorm kan beoordelen. Het instrument kan eveneens gedownload worden op de genoemde websites. De publieksversie van het onderzoek 'Bouwen aan een thuis!' staat vol met tips en adviezen voor organisaties, onderzoekers en ontwerpers. Door de toegankelijke tekst, de plattegronden en de grote hoeveelheid foto's is de publieksversie ook geschikt voor wie een voorziening zoekt voor een familielid. 'Bouwen aan een thuis', ISBN 978-90-8839-087-6, is te bestellen via de webwinkel van Vilans.

Een afgesloten buitenruimte maakt het mogelijk dat bewoners zelfstandig naar buiten kunnen.

dat ze kunnen gaan en staan waar ze willen, is zo groot dat beperkte risico's geaccepteerd zouden moeten worden. 'Twee jaar geleden heb ik een tuin ontworpen bij een gecombineerd verpleeghuis met aanleunwoningen,' vertelt Ine van Liempd. 'Daarbij is veel discussie geweest over de vraag of er een apart gedeelte moest komen voor de psychogeriatric. Uiteindelijk zei de directeur daar tot mijn grote vreugde dat er een tuin zou komen voor iedereen, een tuin met meerdere zitplekken zodat men niet per se bij elkaar hoeft te zitten. En het werkt voor alle partijen uitstekend.'

Een gevarieerde buitenruimte die ook nog eens goed is ingericht, vermindert agitatie en depressie bij de bewoners. Een balkon is daarvoor niet voldoende, het gaat om meerdere zitjes, om dieren, om afwisselende beplanting en om een droogrek voor de was. Kortom, er moet in een tuin iets te beleven zijn.

Het blijft mensenwerk

Een duidelijke visie, bouwen vanuit het perspectief van de gebruiker en zorgen voor voldoende keuzevrijheid vormen het fundament van een kleinschalige voorziening. Familie en medewerkers zijn het verder eens over de drie belang-

rijkste aspecten. Annegreet Blokland-Jans: 'We hebben hun gevraagd wat hun topdrie is. Op de derde plaats zetten ze de aanwezigheid van een tuin, op twee een zo huiselijk mogelijk uitstraling. Het belangrijkste vinden ze een eigen zit-slaapkamer.'

Het belang van een eigen tuin zou betekenen dat het psychogeriatric deel van een voorziening altijd op de begane grond gerealiseerd moet worden. Dat wordt bevestigd door alle drie de onderzoekers. 'Zorg dat bewoners vrij naar buiten kunnen zonder dat ze afhankelijk zijn van anderen. Laatst hadden we te maken met nieuwbouwplannen waarbij de architect alle kantoren in eerste instantie op de begane grond bij de tuin had gepland en de woningen op de eerste verdieping. Onbegrijpelijk!'

Ook over wat het minst belangrijk is, zijn medewerkers en familieleden het eens: een eigen badkamer voor iedere bewoner, voorzieningen in de buurt en zowel één- als tweepersoonskamers. Het zijn standpunten die overeenkomen met wat de bewoners belangrijk of onbelangrijk vinden. Het doet de onderzoekers concluderen 'dat familieleden en medewerkers blijkbaar goed met de ogen van bewoners kijken'.

Toch is voor prettig wonen voor mensen met dementie het gebouw niet het belangrijkste, vinden ook de onderzoekers. 'Je moet bewoners voldoende prikkels bieden om ze actief te laten blijven en hun cognitie op peil te houden. Daarbij gaat het om een huiselijke omgeving waar veel herkenbare dingen zijn en waar de bewoners verschillende dingen kunnen doen. Maar er moeten niet te veel andere mensen zijn, dat

geeft onrust.' Voorop staat een andere manier van werken, waarbij een goede omgeving wel kan stimuleren om dat te gaan doen. Ed Hoekstra vat het kernachtig samen: 'Liever in een rottig gebouw met een heel goed team dan in een prachtige fysieke omgeving waar een beroerd team werkt. Een slechte omgeving kun je compenseren met een goed team, een slecht team kun je nooit compenseren met een goede omgeving.'

'Een slechte omgeving kun je compenseren met een goed team, een slecht team kun je nooit compenseren met een goede omgeving'

Hugo van Waarde is adjunct-hoofdredacteur van DENKBEELD en een van de initiatiefnemers van Warm Thuis.